

Καλλιόπη Κούρκουλου, Ιωάννα Αθανασοπούλου, Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στην Εκπαίδευση: προβληματισμοί για τη διαρροή

Καλησπέρα σας. Τα προηγούμενα χρόνια στις συναντήσεις μας είχαμε αναφερθεί διεξοδικά στις διάφορες περιπτώσεις που απασχόλησαν το Πρόγραμμα σχετικά με την ένταξη των ρόμηδων μαθητών στην εκπαίδευση στην περιοχή της Κέρκυρας. Φέτος κρίναμε σκόπιμο να επικεντρωθούμε στον απολογισμό των δραστηριοτήτων του Προγράμματος, προσπαθώντας να τις κωδικοποιήσουμε σε δύο άξονες: (α) στις περισσότερο ή λιγότερο θετικές εξελίξεις μετά από τις παρεμβάσεις του Προγράμματος και (β) στις αρνητικές εξελίξεις. Η κωδικοποίηση αυτή αφορά τους άμεσα εμπλεκόμενους φορείς στην εκπαίδευση των παιδιών ρόμικης καταγωγής, δηλαδή το Δήμο, την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση, τη Νομαρχία, την τσιγγάνικη κοινότητα, τη μη τσιγγάνικη κοινότητα -και εδώ αναφερόμαστε στους γονείς, στο σύλλογο γονέων και κηδεμόνων, αλλά και στα χωριά, στις περιοχές δηλαδή όπου υπάρχει τσιγγάνικη παρουσία-, και τέλος, τους εκπαιδευτικούς και τις σχολικές μονάδες.

Ας ξεκινήσουμε από τη μη τσιγγάνικη κοινότητα. Οι θετικές εξελίξεις θα λέγαμε ότι είναι οι εξής:

(α) Έχουμε τα τελευταία χρόνια αποφυγή των ακραίων συγκρουσιακών καταστάσεων που παρατηρήσαμε τον πρώτο χρόνο. Πού οφείλεται, όμως, αυτό; Οφείλεται καταρχάς στη μη ένταξη των μαθητών του προπαρασκευαστικού τμήματος στις ήδη υπάρχουσες σχολικές μονάδες. Για ποιο λόγο, λοιπόν, να διαμαρτυρηθούν οι γονείς, από τη στιγμή που το προπαρασκευαστικό τμήμα δεν βρίσκεται στη σχολική μονάδα, μέσα στο δήμο, αλλά μακριά από τη σχολική μονάδα; Υπήρξε, όμως, και μία συνάρτηση με το σύλλογο γονέων και κηδεμόνων με θέμα την τσιγγάνικη κοινότητα, την οποία πραγματικά θεωρούμε ως ένα πολύ θετικό βήμα. Μέχρι πριν από λίγο καιρό δεν είχε γίνει, γιατί δεν είμασταν έτοιμοι. Ή καλύτερα, εμείς από την πλευρά μας είχαμε τονίσει από την αρχή ότι είμαστε έτοιμοι για έναν τέτοιο διάλογο, αλλά η άλλη πλευρά προφανώς δεν ήταν.

Είχαμε, όμως, και έχουμε και αρνητικές εξελίξεις και δυστυχώς, αυτές θα φανούν του χρόνου μάλλον, όπως φοβόμαστε. Σε μια συνάντηση που είχαμε την Πέμπτη με το

δημοτικό συμβούλιο και το σύλλογο γονέων και κηδεμόνων, μας είπαν ότι δεν δέχονται στο συγκεκριμένο σχολείο άλλους Τσιγγάνους. Μάλιστα μας έβαλαν και περιοριστικά νούμερα (δύο παιδιά σε κάθε τάξη, όχι παραπάνω), υποστηρίζοντας ότι πρέπει να πάρουν και τα άλλα σχολεία κάποιους, αν και τοπογραφικά το σχολείο αυτό πρέπει να πάρει τους μαθητές που ανήκουν στον καταυλισμό.

Συνεχίζουμε με τους φορείς. Οι θετικές εξελίξεις αφορούν (α) την έγκαιρη πρόβλεψη για τις τοποθετήσεις εκπαιδευτικών στις σχολικές μονάδες, κάτι που τα προηγούμενα χρόνια δεν είχε συμβεί, χάρη στην οποία γλιτώσαμε την αρχική διαρροή, και επίσης (β) την έγκαιρη πρόβλεψη για τη στέγαση των τμημάτων.

Οι αρνητικές εξελίξεις από την άλλη σχετίζονται πρώτα απ' όλα με την αδυναμία έκδοσης κοινών αποφάσεων των διαφόρων φορέων (Νομαρχία, Δήμος, Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση). Άλλες, δηλαδή, πληροφορίες δεχόμαστε από τον ένα φορέα, άλλες από τον άλλο, και σας πληροφορώ ότι σίγουρα συγκρούονται μεταξύ τους αυτές οι πληροφορίες και οι αποφάσεις. Η δεύτερη αρνητική εξέλιξη που είχαμε είναι η προσπάθεια χορήγησης απολυτηρίου -έχουν δοθεί ήδη δύο από πέρσι- σε μαθητές του προπαρασκευαστικού τμήματος, προκειμένου αυτοί οι μαθητές να μην εντάσσονται και να μην μεταβαίνουν μετά στις κανονικές σχολικές μονάδες. Με άλλα λόγια, γλιτώνουμε δίνοντας το απολυτήριο. Κάπως έτσι έχουν τα πράγματα.

Όσον αφορά τώρα την ίδια την τσιγγάνικη κοινότητα, να θυμίσω ότι όταν άρχισε το Πρόγραμμα αρχίσαμε εμείς οι ίδιοι τους εμβολιασμούς σε συνεννόηση με το ΠΚΚΠΑ της Κέρκυρας. Οι παιδίατροι ήταν πάρα πολύ συνεργάσιμοι και τον πρώτο χρόνο είμασταν εμείς αυτοί που συνοδεύαμε τα παιδιά για να γίνει ο εμβολιασμός τους. Μετά, όμως, άρχισε μία προσπάθεια να πείσουμε τους γονείς να πηγαίνουν οι ίδιοι τα παιδιά τους στον παιδίατρο, γιατί το Πρόγραμμα μπορεί να υπάρχει, μπορεί και να μην υπάρχει σε λίγα χρόνια, και έπρεπε να τους δώσουμε να καταλάβουν πόσο χρήσιμο και αναγκαίο είναι να γίνει κάτι τέτοιο. Πραγματικά, σύμφωνα με τις πληροφορίες και τα στοιχεία που έχουμε από το ΠΚΚΠΑ, οι εμβολιασμοί των παιδιών τσιγγάνικης προέλευσης έχουν αυξηθεί στην Κέρκυρα κατά 50 %, ενώ ήταν μηδενικοί. Οι γονείς ξεκινούν πια μόνοι τους και πάνε τα παιδιά τους να τα εμβολιάσουν, άσχετο με το αν

πρόκειται να γραφτούν στο σχολείο ή όχι. Επίσης, παρατηρούμε και μια μικρή, αλλά υπαρκτή, μείωση των οικογενειακών μετακινήσεων. Μερικές, δηλαδή, οικογένειες αφήνουν τα παιδιά τους με τη σύζυγό τους, όταν πρόκειται να μετακινηθούν για διάφορες επαγγελματικές τους ασχολίες.

Οι αρνητικές εξελίξεις, υπαρκτές και πάλι:

(α) Νομικής φύσεως προβλήματα σε γονείς συγκεκριμένων μαθητών, γεγονός που δρα απαγορευτικά στη φοίτηση των παιδιών τους στο σχολείο. Έχουμε μία οικογένεια όπου η μητέρα -παίρνω αυτό το παράδειγμα για να δούμε πόσο έντονο είναι το πρόβλημα- φυλακίστηκε, ο πατέρας δεν έχει ελληνική ιθαγένεια ή οτιδήποτε άλλο που να αποδεικνύει ότι υπάρχει αυτός ο άνθρωπος για το ελληνικό κράτος, οπότε δεν μπορεί να πάρει ούτε τα απαραίτητα επιδόματα, εκείνα τα οποία δικαιούται (πολυτεχνίας κτλ.), και βέβαια, είναι "λογικό" να απομακρύνει τα παιδιά του από το σχολείο. Τα παιδιά του έπρεπε να ζήσουν και ζούσαν μέσα από την επαιτεία.

(β) Εθισμός τριών μαθητών σε εισπνοή ουσιών, συγκεκριμένα βενζίνης. Ένας μαθητής έφτασε στο σημείο να πέσει σε κώμα και να απομακρυνθεί από το σχολείο.

(γ) Μη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Εδώ μπορούμε να ανοίξουμε μια παρένθεση για το οικιστικό πρόβλημα που αναφέραμε και προηγουμένως. Δυστυχώς, στην Κέρκυρα παρατηρείται κάτι το διαφορετικό. Υπάρχουν στον ένα καταυλισμό κάποιοι Τσιγγάνοι με δικές τους ιδιοκτησίες, δικά τους ιδιότητα μέρη, στα οποία έχουν κτίσει. Σε αυτούς ο δήμαρχος δίνει τα λυόμενα σπίτια, επειδή θα τα τοποθετήσουν σε ιδιόκτητους χώρους. Οι άλλοι που βρίσκονται σε χειρότερη κατάσταση, οι άλλοι οι οποίοι δεν έχουν δική τους περιουσία, έχουν και περισσότερα παιδιά και ζουν σε άθλιες συνθήκες διαβίωσης, αυτοί που τελικά έχουν και την περισσότερη ανάγκη, αυτοί δεν παίρνουν λυόμενα. Και βλέπουμε το φαινόμενο δίπλα σε ένα σπίτι χτισμένο να υπάρχει και ένα λυόμενο και αυτό είναι και το απογοητευτικό και δεν ξέρω τι θα γίνει.

Κλείνουμε με τους εκπαιδευτικούς και τις σχολικές μονάδες, όπου υπάρχουν θετικές εξελίξεις. Υπάρχει, για παράδειγμα, άριστη συνεργασία με ορισμένους εκπαιδευτικούς και αυτό δεν πρέπει να το παραβλέψουμε. Όχι βέβαια όλοι, αλλά η μειοψηφία μάλλον των εκπαιδευτικών συνεργάζεται πάρα πολύ καλά μαζί μας. Θα

πρέπει, επίσης, να πούμε ότι πραγματοποιούνται και ορισμένες δραστηριότητες εκπαιδευτικού περιεχομένου, όπως εκπαιδευτικές ειδρομές που γίνονται και στο προπαρασκευαστικό τμήμα, έκδοση εφημερίδας κτλ.

Στις αρνητικές εξελίξεις συγκαταλέγονται οπωσδήποτε η διαρροή με έναν μέσο όρο 8 % στα τρία χρόνια που εφαρμόζεται το Πρόγραμμα, και η άτακτη φοίτηση με μέσο όρο 11 %. Τα ποσοστά αυτά, όμως, όπως θα δούμε σε λίγο, ήταν μεγαλύτερα φέτος. Επίσης, υπάρχει μια τάση απομόνωσης των μαθητών του προπαρασκευαστικού τμήματος από τις δραστηριότητες της σχολικής μονάδας. Καμία προσπάθεια δεν γίνεται -ή και αν γίνεται είναι μεμονωμένη- για εφαρμογή του διδακτικού υλικού του Προγράμματός μας. Και εδώ πρέπει να πω ότι η μόνη η οποία ασχολήθηκε με το διδακτικό υλικό ήταν η συνεργάτιδα του Προγράμματος, η οποία ήταν αναπληρώτρια δασιάλα σε ένα τέτοιο τμήμα. Ακόμη, υπάρχει εναλλαγή των εκπαιδευτικών και τα παράπονα που ακούμε από κάποιους από αυτούς είναι ότι οι μαθητές τσιγγάνικης καταγωγής δεν προσαρμόζονται και προκύπτουν έτσι ζητήματα συμπεριφοράς, ότι δεν έρχονται καθαροί, άρα προκύπτουν προβλήματα υγιεινής, και ότι στο νηπιαγωγείο -το ακούμε συχνά αυτό- δεν μιλούν ελληνικά, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει συνεννόηση με τους εκπαιδευτικούς. Αυτό είναι το μόνο και σταθερό θα λέγαμε επιχείρημα που χρησιμοποιούν.

Έχουμε κάποιους πίνακες με τα σχετικά στοιχεία. Επειδή, όμως, δεν θέλω να σας κουράσω πολύ με αυτούς, ας τους δούμε επιτροχάδην. Εγγραφές, λοιπόν, κανονική και άτακτη φοίτηση, διαρροή στη σχολική μονάδα του Αγίου Ιωάννη, στην οποία ανήκει και το προπαρασκευαστικό τμήμα, αν και είναι απομακρυσμένο, στο Νεοχώρι, στους Κυνοπιάστες, και έχουμε για πρώτη φορά φέτος και τρεις μαθητές στο γυμνάσιο. Και εδώ να κάνουμε μια παρατήρηση. Αυτοί οι τρεις μαθητές, αν και ξέρουμε πώς είναι το σύστημα στο γυμνάσιο με τις απουσίες, έχουν πολύ λίγες απουσίες. Δεν υπάρχει διαρροή, δεν υπάρχει άτακτη φοίτηση σε αυτούς τους τρεις μαθητές.

Κλείνοντας, για να δώσω το λόγο και στη συνεργάτιδά μου, θα ήθελα να σας δείξω έναν φετινό πίνακα με την κανονική φοίτηση, την άτακτη φοίτηση και τη διαρροή. Η διαρροή, όπως βλέπετε, είναι 17 % και οι λόγοι βέβαια μας προβλημάτισαν, η άτακτη

φοίτηση είναι 24 % και ας μην ξεχνάμε ότι μιλάμε για μια περιοχή όπου ο τσιγγάνικος πληθυσμός δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλος, και η κανονική φοίτηση 59 %. Βέβαια, έναν τέτοιο πίνακα κάποιος μπορεί να τον ερμηνεύσει με διάφορους τρόπους. Κάποιος θα μπορούσε π.χ. να προσθέσει το ποσοστό της άτακτης φοίτησης με τη διαρροή ή και να κάνει και κάποια άλλη προσέγγιση. Ας δώσω, όμως, το λόγο στην Καλλιόπη.

Οι αριθμοί των ποσοστών διαρροής ανέβηκαν πολύ όταν βρέθηκα ως αναπληρώτρια στην καινούρια περιοχή στην οποία εγκαταστάθηκαν οι Τσιγγάνοι, στο χωριό των Κυνοπιαστών. Την τσιγγάνικη κοινότητα αποτελούσε μια ομάδα Τσιγγάνων από τη Χαλκίδα και το Περιστέρι, οι οποίοι μετακινούνται κατά τη διάρκεια του έτους πολλές φορές (είναι έμποροι ρούχων), και μπορώ να σας πω ότι έζησα την άτακτη φοίτηση σε όλο της το μεγαλείο.

Η άνοδος των δεικτών της διαρροής και της άτακτης φοίτησης μας προβληματίσε, όπως ήταν άλλωστε φυσικό. Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να παραθέσουμε συνοπτικά τις σκέψεις μας γύρω από τις παραμέτρους εκείνες που θεωρούνται αφορμές για τη διαρροή και τις διάφορες μορφές της (άτακτη φοίτηση) και που μέσα στο μικρόκοσμο της σχολικής μονάδας δυσχεραίνουν την πρόοδο των μαθητών.

Πρώτα απ' όλα, στις περιπτώσεις εκείνες που η διαδικασία εγγραφής συνδυάστηκε με έντονες συγκρουσιακές καταστάσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, η διαρροή - αν σημειώνεται- μπορεί να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα της έκρυθμης περίπτωσης που δημιουργήθηκε. Η αντίδραση ορισμένων Τσιγγάνων -γιατί δεν μπορούμε και δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζουμε ενιαία όλους τους Τσιγγάνους- στην απόρριψη των παιδιών τους από τους συλλόγους γονέων και κηδεμόνων, από τις εκπαιδευτικές αρχές, τους φορείς και τα όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης, εκδηλώνεται με τη μορφή της αποχώρησης, της άρνησης ένταξης των παιδιών τους σε ένα σύστημα, που κατά τη γνώμη τους τα θεωρεί -και μάλλον συμφωνώ σε αυτή την εκτίμηση- ανεπιθύμητα.

Μια δεύτερη παράμετρος είναι βέβαια οι καθυστερήσεις στις τοποθετήσεις των εκπαιδευτικών στα σχολεία, συνήθως αναπληρωτών. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ότι πολλές φορές δεν έχουν προβλεφθεί έγκαιρα χώροι για να στεγάσουν τα

τμήματα, καθώς τα περισσότερα σχολεία στο νομό της Κέρκυρας -αλλά πιστεύω και παντού- παρουσιάζουν αδυναμίες στέγασης, αλλά και τα απαραίτητα μέσα μεταφοράς των παιδιών από και προς το σχολείο, φέρει σημαντικό μερίδιο ευθύνης για τη διαρροή που παρατηρείται κατά την έναρξη κυρίως του σχολικού έτους. Και κάνοντας μια παρέμβαση στο σημείο αυτό, θα ήθελα να επισημάνω ότι όταν τα τμήματα τσιγγανοπαίδων είναι κοντά στη σχολική μονάδα, οι δάσκαλοι τους λειτουργούν συχνά ως αναπληρωτές άλλων εκπαιδευτικών που επιθυμούν άδειες και διατηρώντας το μύθο του "μετακινούμενου Τσιγγάνου", μεταφέρονται από τάξη σε τάξη για να αναπληρώσουν άλλους εκπαιδευτικούς που θεωρούν ότι πρέπει να λείψουν.

Εξίσου σημαντική παράμετρος στο θέμα της σχολικής διαρροής είναι εκείνη της σχολικής αποτυχίας, κυρίως στις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Όταν ο μαθητής αναγκάζεται να επαναλάβει για μία και παραπάνω χρονιές την ίδια τάξη, βιώνει έντονα τη σχολική αποτυχία, θεωρεί το χρόνο του χαμένο και διαρρέει. Παρατηρείται μια σχετική ευκολία στην απόφαση των εκπαιδευτικών να επαναλάβουν την τάξη τα παιδιά τσιγγάνικης καταγωγής σε σχέση με άλλα παιδιά που αντιμετωπίζουν τις ίδιες ακριβώς μαθησιακές δυσκολίες. Οι παράγοντες που οδηγούν το μαθητή στη σχολική αποτυχία είναι πολλοί και θα χρειαζόταν να γίνει ειδική ανάλυση πάνω στο θέμα. Επιγραμματικά, όμως, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε την άτακτη φοίτηση, τον αριθμό των μαθητών ανά τάξη, το ενδιαφέρον ή μη του εκπαιδευτικού κ.ά.

Τέταρτη στη σειρά παράμετρος είναι η οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Πολλές φορές, δηλαδή, τα παιδιά αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το σχολείο για να συμμετέχουν στα έσοδα της οικογένειας είτε βοηθώντας στις εμπορικές ή άλλες δραστηριότητες της οικογένειάς τους -δυστυχώς, και στην επαιτεία-, είτε αναλαμβάνοντας τη φύλαξη μικρότερων μελών της οικογένειας, ώστε να διευκολύνουν τους γονείς οι οποίοι βγαίνουν στην αγορά εργασίας. Υπάρχουν, όμως, και άλλοι λόγοι, όπως η φυλάκιση της μητέρας ή του πατέρα για κάποιο χρονικό διάστημα.

Σε κάποιες μεμονωμένες περιπτώσεις αιτία διαρροής από την εκπαίδευση αποτελεί ο γάμος σε μικρή ηλικία ή η εμφάνιση της εμμηνόρροιας σε κορίτσια ηλικίας 11-12 ετών, διότι αυτή θεωρείται σημάδι ενηλικίωσης και στο εξής θα πρέπει να

αποφεύγεται ο συναγελασμός με το άλλο φύλο. Έχουμε, όμως, και περιπτώσεις σοβαρών ιατρικών προβλημάτων, όπως καρδιακές παθήσεις. Φέτος είχαμε έντονο πρόβλημα με ένα κοριτσάκι στην πρώτη δημοτικού, το οποίο λιποθυμούσε στο σχολείο και σταμάτησε στα μέσα της χρονιάς.

Μια άλλη βασική αιτία της διαρροής και άτακτης φοίτησης που εμφανίζουν κυρίως τα νήπια και οι μαθητές που εγγράφονται κανονικά, δηλαδή στην ηλικία των 6 ετών, στην πρώτη δημοτικού, είναι το ότι δεν έχει γίνει ακόμη συνείδηση η υποχρεωτικότητα της σχολικής φοίτησης και οι καθημερινές υποχρεώσεις ενός παιδιού που φέρει την ταυτότητα του μαθητή. Παρατηρείται μια χαλαρότητα. Για παράδειγμα, αν ένα παιδί σήμερα δεν θέλει να πάει σχολείο, οι γονείς δεν το πιέζουν, αλλά σε αντίστοιχη δική μας ερώτηση "γιατί το παιδί δεν εμφανίστηκε στο σχολείο;", το καλύπτουν με διάφορες δικαιολογίες (π.χ. "δεν ξύπνησε σήμερα", "ήταν άρρωστο", "δεν ήθελε να πάει στο σχολείο, τι να κάνω, να το σκοτώσω;"). Και έτσι ξεινούν την άτακτη φοίτηση, μετά τα παρατούν και υπόσχονται ότι την επόμενη χρονιά θα τα ξαναστείλουν.

Σημαντικό πρόβλημα είναι, όμως, και οι ομάδες εκείνες που μετακινούνται για μεγάλα ή μικρά χρονικά διαστήματα από τον τόπο διαμονής τους. Στην περίπτωση αυτή μετακινείται όλη η οικογένεια και συνήθως δεν συζητείται η προοπτική να παραμείνουν οι μαθητές με κάποιο άλλο μέλος της οικογένειας. Βέβαια, στην περίπτωση του Αγίου Ιωάννη, όπου οι Τσιγγάνοι είναι μόνιμοι κάτοικοι, έχουν αλλάξει λίγο τα πράγματα, αλλά πουθενά αλλού δεν είχαμε αλλαγές. Και μια παρατήρηση που θα μπορούσαμε να κάνουμε είναι ότι η μετακίνηση αυτή από ό,τι καταλάβαμε δεν έχει καθορισμένο χρονικό πλαίσιο. Δηλαδή, ξεινάνε για δύο μέρες και μπορεί να έρθουν μετά από έναν μήνα. Η τυπολογία της μετακίνησης γεννά πολλά ερωτηματικά: Τι ακριβώς κάνουν στα ταξίδια τους, Πού μένουν; Δουλεύουν ή απλά επισκέπτονται γνωστούς και φίλους, Ποιοι παράγοντες καθορίζουν τη διάρκεια των μετακινήσεων; Γιατί δεν χρησιμοποιούν τις κάρτες φοίτησης (βέβαια, όλοι ξέρουμε γιατί δεν τις χρησιμοποιούν) ή πιο συγκεκριμένα, γιατί δεν στέλνουν τα παιδιά τους σε κάποιο σχολείο όσο διαρκεί αυτή η μετακίνηση;

Όλα τα παραπάνω μας κάνουν να αναρωτιόμαστε για το ποιες είναι τελικά οι προσδοκίες των γονέων από το ρόλο του σχολείου, οι προσδοκίες που έχουν για το παιδί τους, για το κατά πόσο αντιλαμβάνονται τις εκπαιδευτικές συνέπειες της απομάκρυνσης του παιδιού τους από το σχολείο. Είναι αρκετό για αυτούς τα παιδιά τους να μάθουν μόνο να γράφουν και να λογαριάζουν; Θα ήταν, όμως, άδικο οι ερωτήσεις αυτές να σταματήσουν μονάχα στους Τσιγγάνους. Περισσότερο αναρωτιόμαστε ποιες είναι οι προσδοκίες του ίδιου του σχολείου από αυτά τα παιδιά, με ποιο τρόπο θα αντιμετωπιστεί αυτό το θέμα της άτακτης φοίτησης και διαρροής, ώστε να μειωθούν οι συνέπειές του.

Για την αντιμετώπιση τέτοιου είδους προβλημάτων χρειάζεται μια γενικότερη παρέμβαση και συντονισμένες προσπάθειες από πολλούς φορείς και θεσμούς. Χαρακτηριστικά παραθέτω αυτούσια τα λόγια ενός μικρού μαθητή πρώτης δημοτικού στην παρατήρηση της δασκάλας του για τις πολλές απουσίες που έκανε τη φετινή χρονιά, αλλά παραδόξως, επειδή είναι πολύ καλός μαθητής πέρασε, προάγεται: "Αν καταφέρει το σχολείο και μας δώσει άδειες μικροπωλητή εδώ την Κέρκυρα, τότε δεν υπάρχει λόγος να φεύγουμε".

Οι απαντήσεις, όπως καταλαβαίνετε, σε όλες αυτές τις ερωτήσεις ούτε εύκολες είναι ούτε μονοσήμαντες, όπως και οι ευθύνες δεν μπορούν να αποδοθούν με ελαφρότητα ούτε στους Τσιγγάνους που διαρρέουν, ούτε στους εκπαιδευτικούς που δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν στο έργο τους, γιατί τότε δεν θα αποδίδαμε την πραγματική διάσταση του προβλήματος και ούτε αυτή η εισήγηση έχει αυτή την πρόθεση. Απλά είναι μια παράθεση σκέψεων σχετικά με τη σχολική διαρροή που μας απασχόλησε, μας απασχολεί και θα μας απασχολεί πιστεύω όχι μόνο στην Κέρκυρα, αλλά και σε όλες τις υπόλοιπες περιοχές. Ευχαριστούμε.